

Anmeldelser.

C. A. Trier: Ulrik Adolf Holstein (1731—1789). Studier over den oplyste Enevældes første Dage i Danmark. Kbhvn. (C.A. Reitzel) 1916.

Denne Bog, hvorved Dr. C. A. Trier i December 1916 erhvervede den filosofiske Doktorgrad, er først og fremmest bygget paa U. A. Holsteins efterladte Optegnelser og Breve samt de af ham samlede Aktstykker, der findes i Rigsarkivet. Danske Historikere er hidtil paa en underlig Maade gaaet uden om disse værdifulde Samlinger og flere, saaledes Edvard Holm, har utvivlsomt undervurderet deres Betydning. Nogle har dog været opmærksom paa dem, flere har pilleret et og andet ud til sit specielle Brug, men Dr. Trier er den første, der har gennemgaaet hele Materialet og tillige anvendt det til den Biografi af Holstein, der længe har ventet paa at blive skrevet.

Der er noget uhandleligt ved disse Holsteinske Papirer, og det er vel dette, der har afskrækket adskillige Historikere fra at gennearbejde dem; det er den gnidrede, tilsyneladende meget ulæselige Skrift i disse tykke Bind Memoirer og Optegnelser, den forfærdelige franske Retskrivning, den store Bunke uordnede og udaterede Koncepter.

I den foreliggende Bog er et rigt Materiale blevet udnyttet med megen Flid og Interesse og med forstandig Kritik; Forfatteren har vist paaskønnelsesværdig Evne til at skille det væsentlige ud og lade det tidligere benyttede og vel kendte ligge. Levnedsskildringen har i væsentlig Grad forøget vor Viden. Holstein staar ganske vist ikke i første Række blandt de Personer i hin Tid, der tildrager sig vor Opmærksomhed; hans offentlige Virksomhed, i Aarene 1760 til 1772, var kortvarig og indskrænket til ret snævre Omraader, paa hvilke han endda ikke fik Tid til at gøre noget Arbejde helt færdigt, men han var en vaagen og ivrig Personlighed, der faldt uden for de almindelige Rammer for danske Statstjenere i hin Periode. Han fik Betydning baade paa Grund af de forskelligartede, vigtige Opgaver, hvormed han arbejdede,

og formedelst de indholdsrige Beretninger, han har efterladt os, om vigtige Sider af Statsstyrelsen og Regeringskredsens Historie, særlig i Frederik 5.s Tid og Kristian 7.s første Aar, da han gennem ypperlige Forbindelser havde Lejlighed til at gøre Iagttagelser. Det er derfor af Værdi, at man har faaet en Redegørelse for, hvad han udrettede, og hvad han egentlig var for en Mand.

Paa Grund af Edv. Holms store, bredt anlagte og indholdsrige Værk om det 18. Aarhundrede og paa Grund af de mange Kildepublikationer fra hin Tid, vi i de senere Aar har faaet, fristes man til at tro, at vi har stor Detailkundskab til 1760'ernes Forhold og Personer, men dette er ikke rigtigt. Vi har meget faa tilfredsstillende Monografier; den værdifuldeste er, bortset fra Bøgerne om Struensee, der dog trænger til Afløsning, Provst L. Kochs store Afhandling om Schack Rathlou. Vi har end ikke en Bog eller en blot nogenlunde udtømmende Afhandling om en Forgrundsfigur som Moltke, og saa længe Moltkernes Familiearkiv saa urimelig holdes tillukket, faar vi vel ikke en saadan; en biografisk Fremstilling af Bernstorfferne foreligger endnu ikke; med Hensyn til Skatmesteren, H. C. Schimmelmann, maa vi nøjes med Dr. Bobés værdifulde, men ikke udtømmende Grundrids i en Indledning til et Bind af de Reventlowske Papirer; vi savner Monografier af Ditlev Reventlou, af Saint-Germain, af Carl af Hessen, af P. E. Gähler, Schack Carl Rantzau-Ascheberg, Reverdil, Christian Ludvig Stemann, Marcus Haggæus Høyer og Adolf Siegfried von der Osten for blot at nævne nogle. Her er meget at gøre.

Dr. Triers strengt — næsten for strengt — biografiske og kronologiske Skildring er omhyggelig og upartisk, den indeholder en objektiv Vurdering af Holsteins Fortrin og Mangler. Forfatteren er fri for biografiske Forfatteres sædvanlige Fejl, at tillægge den Personlighed, der skildres, for stor Betydning. Vi ser tydelig, at Holstein var en begavet Mand, med Kundskaber, gode Ideer og megen Arbejdslyst, men vi forstaar, at hans Mangel paa Fasthed, hans Ufornøjelighed og Forfængelighed, hans Lyst til først og fremmest at nyde Livet ødelagde hans Muligheder. Der er endvidere en vis tiltalende Knaphed over Skildringen, og Forfatteren har paa en heldig Maade undgaaet at lade Skildringen af den almindelige Baggrund svulme urimeligt op, hvad der særlig bør paaskønnes, da det drejer sig om den Saint-Germain-Struensee'ske Periode, hvor saa mange Traade løb sammen, og hvor en Mængde fængslende Enkeltheder stadig lokker Historikeren.

Foruden Holsteins Biografica rummer Dr. Triers Bog værdifulde Bidrag til Tidens almindelige Historie. Dette gælder den mecklenburgske Del af den russiske Krise i 1762, et diploma-

tisk Intermezzo, som vi hidtil ikke har vidst ordentlig Besked om. Man er kommet meget nærmere ind paa Livet af Saint-Germains Reformer og Generalkrigsdirektoriets Historie, selv om man endnu bittert savner en blot nogenlunde overskuelig Fremstilling af den Saint-Germainske Episode i sin Sammenhæng. Skildringen af Holsteins Ophold i Tønder giver et Indblik i, hvad en energisk, interesseret Amtmand den Gang kunde faa at gøre, og et godt Bidrag til Slesvigs Lokalhistorie. Ogsaa Omtalen af Holsteins Virksomhed som Overpræsident har forøget vor Viden. Forfatteren fortjener endvidere i det hele Anerkendelse for sin Benyttelse af Kildestoffet.

Bogen har dog svage Punkter, hvoraf de væsentligste blev fremhævet ved Disputatsen. Sproget er ikke godt, ofte skødesløst og ikke frit for kunstlede og uklare Udtryk. Fremstillingen kunde være bedre gennemarbejdet, den er springende og der mangler harmoniske Overgange mellem de forskellige Afsnit. Citaterne er ikke altid helt præcise, og da Forfatteren er den første, der har gennemarbejdet hele Materialet, burde han have gjort nøje Rede for alt væsentligt Indhold af Holsteins Papirer; han kunde passende have tilføjet en Oversigt over den tidligere Benyttelse, bl. a. for Forholdet mellem Gasparis Urkunden og de nu bevarede Manuskripter. Disse Mangler vil dog nu blive afhjulpet, idet Dr. Trier arbejder paa en fuldstændig Registratur, hvorved Brugen vil blive lettet for fremtidige Benyttere. Formentlig vil da de værdifuldeste Dele af Holsteins Memoirer og hans Skildring af Krigsdirektoriets Stiftelse og Virksomhed blive offentliggjort.

Personkarakteristiken er ikke Forfatterens stærke Side, og skønt Memoirerne netop indeholder et rigt Stof til Skildring af hans Samtidige, er adskillige, der har spillet en væsentlig Rolle i Holsteins Liv, lidet indgaaende behandlet. Dette gælder Saint-Germain, P. E. Gæhler og Fru Holstein, hvis Forhold til Prinsen af Preussen og til Enevold Brandt er bedømt uden tilstrækkelig kritisk Prøvelse af Kildematerialet. Skildringen af Holstein selv kunde være mere uddybet, og der savnes især en samlet Vurdering af hans politiske og sociale Ideer paa Baggrund af hans Samtids Anskuelse. Jeg rører her ved Bogens Hovedmangel. Dens Titelblad lover: Studier over den oplyste Enevældes første Dage i Danmark, men naar dette skulde betyde noget, saa maatte man vente i Holsteins Biografi at finde Bidrag til Forstaaelsen af de Tanker og Ønsker om Stat og Samfund, der rørte sig i 1760'ernes Danmark og særlig i de Kredse, hvor Holstein færdedes. Det er Altonaer-Kredsen, »Struensees Parti«, hvorom Provst L. Koch i 1894 i »Historisk Tidsskrift«, adskillige Aar før Edvard Holm fremstillede Datidens Historie, først af alle moderne Historikere forsøgte en Redegørelse for de politiske Ideer hos den

Kreds af Mænd, med hvem Holstein havde Bekendtskab og Samarbejde. Man kunde have ventet, at Dr. Trier havde ført Provst Kochs Synspunkter videre og udviklet dem nærmere med Holstein som Midtpunkt. Dette vilde have været en vanskelig, men tiltrækkende Opgave, hvortil Edv. Holms mindre Skrifter og hans samlede Fremstilling kun giver Bidrag. Forfatteren citerer imidlertid slet ikke L. Kochs Afhandling, skønt han ellers i det hele gør god Brug af den trykte Literatur; han strejfer blot Holsteins Stilling til en Række politiske og sociale Problemer. Han bringer ganske vist nye Enkeltheder derom, men kun Præmisses; en Konklusion gives ikke. Der bliver hermed noget spinkelt over Holstein-Biografien, og den kan ikke med Rette kaldes: Studier over den oplyste Enevælde. Man har det Indtryk, at Forfatteren ikke har magtet en meget væsentlig Side af den Opgave, han fra først af har stillet sig.

Der kan paapeges nogle Fejlagelser og Unøjagtigheder i Bogen, men de fleste er ikke meget betydningsfulde og beror mest paa manglende Præcision i Udtrykkene. Nogle Enkeltheder bør dog nævnes: S. 1 siges det fejlagtigt, at Fru Holstein var Caroline Mathildes Hofdame. Det var hun ikke, hun var en Dame, der som andre Adelsdamer kom ved Hove, men ikke ansat der. Det beror paa en Misforstaaelse, naar der S. 110 tales om Kolonister i Tønder Amt, idet der i den omtalte Betænkning af A. P. Bernstorff ikke er nævnt Kolonister, men Kõthner, d. v. s. Kaadnere, Husmænd. S. 119 findes en Angivelse, hvoraf det — selvfølgelig fejlagtig — skulde fremgaa, at der er 42 Sogne paa Østerland-Før! De i Note 8 S. 179 nævnte, men savnede Lente-Breve findes i Rigsarkivet i Johan Hugo von Lentens Privatarkiv.

Det vilde være heldigt, om Forfatteren havde givet en samlet Omtale af Holsteins Stilling til det danske Sprog; det berøres kun ret spredt, og vi faar ikke udtømmende Citater af nogle spottende og nedsættende Ytringer, som Holstein skal have brugt om den danske Nation. S. 139 hævdes det, at der ligefrem foreligger Beviser for, at det er urigtigt, naar man har paastaet, at Holstein ikke kunde et Ord Dansk. Jeg betvivler ikke, at Holstein forstod Dansk, men det Brev, som Forfatteren paaberaaber sig i Note 29, beviser intet, idet det nemlig blot er en almindelig Skriverudfærdigelse paa Dansk, som Holstein har sat sit Navn under.

Der er flere Forhold, hvor det vilde have været ønskeligt, at Forfatteren havde sat større Kraft ind paa Undersøgelse og Dokumentation. Det er bl. a. Tilfældet med Holsteins Stilling i Tiden nærmest før den 17. Jan. 1772 og hans Forhold til den Sammensværgelsesplan, hvorom i alt Fald Fru Holstein har vidst Besked. Noget lignende gælder de bevægede Maaneder December 1766--Februar

1767, da Holstein først blev udnævnt til Gesandt i Berlin, men efter en brat Omskiftelse endte med at blive Amtmand i Tønder. I Hovedsagen har Forfatteren nok gengivet Sagforholdet rigtigt, men han har ikke klart udredt de enkelte Traade i den meget spegede Udvikling, og hans Fremstilling virker derfor ikke overbevisende.

Trods de nævnte og enkelte andre ikke uvæsentlige Mangler er Bogen dog et solidt Arbejde; den indeholder værdifulde Bidrag til vor Historie.

Aage Friis.

Ada Adler: D. G. Moldenhawer og hans Haandskriftsamling. Kbhvn. (J. L. Lybecker). 1917.

Denne Bog, hvorved Fru Adler i November 1917 erhvervede den filosofiske Doktorgrad, har væsentlig filologisk og bibliotekshistorisk Interesse, idet den behandler D. G. Moldenhawers

store Haandskriftsamling paa det kongelige Bibliothek, hvis Indhold næsten udelukkende omfatter orientalsk eller klassisk Filologi. For danske Historikere har Bogen dog ogsaa Værdi, idet den er den første moderne mere almindelige Behandling af D. G. Moldenhawer, der som Professor ved Universitetet, Overbibliothekar ved det kgl. Bibliothek og som Medlem af Styrelsen for Universitetet og de lærde Skoler i mere end en Menneskealder, fra 1780-erne til sin Død 1823, spillede en fremtrædende Rolle i de lærde Kredse i København. Skønt Moldenhawers Indflydelse var stor, og skønt ingen Forsker, der beskæftiger sig med dansk Historie omkring Aar 1800, kan undgaa paa det ene eller andet Omraade at støde paa denne krafftfulde, arbejdsdygtige og paagaende Personlighed, er han endnu ikke blevet gjort til Genstand for udførligere Behandling. Hans Virksomhed som Bibliothekar blev vel umiddelbart efter hans Død skildret i et Skrift af Molbech og senere i Werlauffs Bibliothekshistorie, og Dr. Gigas har behandlet hans literære og politiske Rejser i Spanien, men der er hverken givet nogen Fremstilling af hans Deltagelse i Universitetets og de lærde Skolers Administration i en betydningsfuld Periode, og ej heller er hans Karakter og personlige Forhold klart belyst, uagtet det af mange spredte Udtalelser i samtidige Breve og i Memoirelitteraturen tydeligt fremgaar, at han var en meget sammensat Personlighed, om hvis Forhold og Karakter det er vanskeligt at danne sig en begrundet Mening.

Det er da godt, at Fru Adler har brudt Isen og har paabegyndt en indgaaende Behandling af Moldenhawer, selv om det er sket fra et for Historikere noget fjærnt liggende Udgangspunkt, nemlig en Undersøgelse af de orientalske og klassiske Haand-